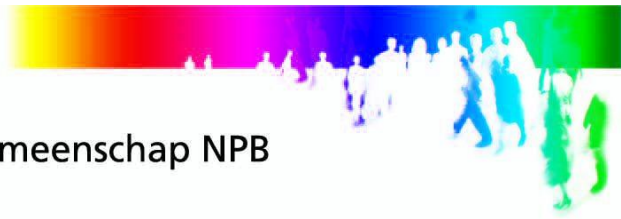

Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB

Gevangen in vrijzinnigheid?

Een onderzoek naar de identiteit en toekomst van de
Vereniging Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB

Driebergen, 30 mei 2011
Van Koolwijk & Partners
Ferd van Koolwijk

Inhoudsopgave

Verantwoording	3
Hoofdstuk 1 – vrijzinnigheid in de verdrukking	5
Hoofdstuk 2 – op zoek naar de identiteit van de NPB	9
Hoofdstuk 3 – conclusies	18
Hoofdstuk 4 – visie, strategie en aanbevelingen	21
Epiloog	26
Bijlage 1 – geraadpleegde documentatie	27
Bijlage 2 – gesprekspartners	28
Bijlage 3 – overzicht aantal afdelingen en leden	30
Bijlage 4 – leeftijdsopbouw	31
Bijlage 5 – inkomsten ledenbijdragen en vermogen NPB	32
Bijlage 6 – markante citaten tijdens de interviews	33

Verantwoording

Het landelijk bestuur van de Vereniging Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB heeft mij in februari 2011 verzocht een onderzoek uit te voeren naar de identiteit en toekomstmogelijkheden van de NPB, waarvan de conclusies en aanbevelingen een meerwaarde bieden voor het oplossen van de vraagstukken waar de NPB al geruime tijd mee te kampen heeft.

Een brede participatie kenmerkte de totstandkoming van dit rapport. Naast actieve ondersteuning door het landelijk bureau hebben talrijke individuele en groepsgesprekken plaatsgevonden met leden, voorgangers en bestuurders binnen de NPB, alsmede met externe deskundigen en bestuurders. Van een aantal regiobijeenkomsten waar ik niet zelf aanwezig kon zijn ontving ik uitgebreide verslagen; individuele leden en bestuurders lieten mij voorts uit eigen beweging hun opvattingen weten. Ik ben allen veel dank verschuldigd voor de bereidwillige inzet voor - en bijdrage aan dit onderzoek.

Naast het voeren van gesprekken heb ik boeken, beleidsdocumenten en publicaties van en over de NPB bestudeerd. Ook heb ik een aantal diensten bijgewoond en de Beraadslag op 9 april bezocht. Een overzicht van de bestudeerde documenten en gesprekspartners is opgenomen in bijlagen 1 en 2. Binnen de NPB is in ruime mate kennis voorhanden over de eigen geschiedenis, de geschiedenis van de vrijzinnigheid en het reilen en zeilen van de vereniging. Reeds lange tijd wordt er nagedacht en gesproken over de identiteit van de NPB en over haar toekomst; hiervan heb ik zinvol gebruik kunnen maken.

Ik ben mij bewust van het grote belang van dit onderzoek. Op de eerste plaats is de NPB een vereniging met een lange en bewogen historie en een geheel eigen plaats in de geschiedenis van het protestantisme in Nederland. Op de tweede plaats zijn er ruim 4300 betrokken leden door wie veel werk is en wordt verzet; de NPB is hen bijzonder dierbaar. Op de derde plaats zijn mede dankzij de NPB de christelijke vrijzinnigheid en het religieus humanisme levende waarden gebleven in de Nederlandse samenleving.

Wat mag de lezer van dit rapport verwachten? Het bevat niet het antwoord op alle vraagstukken waar de NPB zich mee geconfronteerd ziet. Het beschrijft ook niet de geschiedenis van de NPB; deze wordt bij de lezer op hoofdlijnen bekend verondersteld en is op meerdere plaatsen uitvoerig gedocumenteerd. Het rapport bevat een beschrijving van de situatie waarin de NPB verkeert, een analyse van haar identiteit, gevolgd door conclusies en een visie op de toekomst met de aanbeveling voor een strategische keuze.

Het landelijk bestuur heeft aangegeven de resultaten van dit onderzoek te zullen meenemen in het traject naar de totstandkoming van het Beleidsplan 2012 – 2015 dat naar verwachting eind 2011 aan de Algemene Vergadering zal worden voorgelegd.

Waar ik in dit rapport schrijf 'NPB' bedoel ik de landelijke vereniging inclusief het landelijk bureau en alle afdelingen. Vanwege de hoge mate van pluriformiteit zijn generalisaties daarbij helaas onvermijdelijk: een karakteristiek die op de ene afdeling van toepassing is zal door een andere afdeling niet of slechts ten dele worden herkend. Met het woord 'vrienden' bedoel ik de Remonstranten, VVP en

Doopsgezinden. En tenslotte: de lezer zal begrijpen dat waar ik 'hij' schrijf, uiteraard ook 'zij' bedoeld is.

De kennismaking met de NPB is voor mij een bijzonder boeiende ervaring geweest. Ik hoop dat de resultaten van dit onderzoek de toekomst van de NPB ten goede zullen komen en wens eenieder alle wijsheid toe bij nemen van besluiten over de te volgen koers in de komende jaren.

Driebergen, 30 mei 2011
Ferd van Koolwijk

Van Koolwijk & Partners, adviseurs voor sociale innovatie
Van Westrenenlaan 1a
3971 AE Driebergen

E: vankoolwijkpartners@planet.nl
M: 06 51 31 56 43

Hoofdstuk 1 – Vrijzinnigheid in de verdrukking

*A desire to resist oppression is implanted in the nature of man
Publius Cornelius Tacitus*

Wat is er aan de hand met de NPB? Het gaat niet goed, zoveel is duidelijk. In de afgelopen 10 jaar liep het aantal leden terug van ongeveer 6000 naar nu iets meer dan 4300 - ooit waren er meer dan 20.000 leden. Het aantal afdelingen nam in dezelfde periode af van 65 tot 49 (bijlage 3); dat was eens 166. In verreweg de meeste afdelingen neemt het aantal leden af. Er zijn enkele gunstige uitzonderingen zoals bijvoorbeeld Brummen waar het aantal leden groeide van 50 naar 65. Over het aantal bezoekers zijn geen landelijke gegevens bekend.

De gemiddelde leeftijd van de leden is hoog, erg hoog (zie bijlage 4), waardoor het risico bestaat dat binnen een beperkt aantal jaren het huidige aantal leden sterk zal zijn afgenomen. Te klein geworden afdelingen hebben de afgelopen jaren de deuren moeten sluiten, voegden zich bij een andere NPB afdeling of zochten aansluiting bij de 'vrienden'. In dit laatste geval is er meestal geen sprake van een gelijkwaardige samenwerking; de organisatie van de 'vrienden' is na een dergelijk samengaan vrijwel altijd de bovenliggende partij.

De contracten met voorgangers zijn niet zelden te gering om alle noodzakelijke taken naar behoren te kunnen vervullen (soms maar 4 uur per week). Het is in meerdere afdelingen lastig om voldoende vrijwilligers en bestuursleden te vinden om de werkzaamheden uit te voeren; hier en daar is naar verluid een chronische vermoeidheid opgetreden bij bestuursleden die te lang in functie moeten blijven vanwege een gebrek aan opvolgers. De inkomsten uit ledenbijdragen zijn de afgelopen tien jaar gedaald en de vermogenspositie van de NPB is de laatste vijf jaar ongeveer gehalveerd (bijlage 5). Er mag nog twee jaar gerekend worden op een jaarlijkse subsidie van de VPSB.

Wanneer er geen verbetering in deze situatie optreedt zullen er over een aantal jaren geen landelijk bureau en geen landelijke vereniging meer zijn. Volgens berekeningen van het bestuur duurt dit nog maximaal 10 jaar. Ingeval van onvoorziene kosten en een versnelde uitstroom van leden vanwege de hoge gemiddelde leeftijd kan niet worden uitgesloten dat de tijd die de NPB als landelijke vereniging nog rest wel eens niet veel langer zal zijn dan 5 tot 7 jaar.

Er is de afgelopen jaren door talrijke betrokken NPB-ers veel tijd en energie geïnvesteerd om het proces van teruggang tot staan te brengen. Zo is in 2005 een vitaliseringsproces ingezet met als doel de gestage afname van het aantal leden en afdelingen een halt toe te roepen. Er zijn door dit proces in meerdere afdelingen bemoedigende resultaten bereikt. Het tempo van de daling van het aantal leden nam aanvankelijk af, maar onvoldoende om de teruggang tot staan te brengen; het afgelopen jaar neemt de het aantal leden weer versneld af. Hoe lang kan een proces van vitalisering door een in een aantal opzichten verzwakte organisatie worden volgehouden?

Het is de lezer ongetwijfeld bekend dat de kerkelijkheid in Nederland al geruime tijd afneemt. De beide grootste groeperingen, de protestanten en katholieken, kampen al decennia lang met sterk teruglopende ledenaantallen en kerkgangers.

De cijfers zijn op vele plaatsen te vinden en worden daarom hier niet herhaald. Ook bij de 'vrienden' was er de afgelopen decennia sprake van een afname van het aantal leden (de ADS kende ooit 50.000 leden, daarvan zijn er nu nog zo'n 8.000 over). Volgens het CBS verminderde het aantal jongeren (tot 25 jaar) dat behoort tot een kerkelijke gezindte of levensbeschouwelijke groepering van 56% in 1997 tot minder dan 50% in 2010. Van de jongeren die nog wel geloven woont één op de zeven tenminste éénmaal per maand een kerkdienst bij. Eén op de vijf jongeren die geloven is katholiek, één op de zeven protestant (CBS webmagazine 26 april 2011). Het aantal mensen in Nederland dat zich religieus noemt is de afgelopen decennia opvallend genoeg ongeveer stabiel is gebleven.

Er zijn in het verleden meerdere onderzoeken uitgevoerd in opdracht van vrijzinnige organisaties (o.a. dr. Gert de Jong van Kaski voor de VVP in 2005, dr. Tessel Jonquière voor de Remonstranten in 2008) met als belangrijkste vraag hoe het tij gekeerd kan worden. Ook de PKN heeft zich in 2011 laten adviseren, door Motivaction, want het loopt bij hen ook allesbehalve naar tevredenheid. De belangrijkste adviezen van De Jong en Jonquière hadden betrekking op het vernieuwen van marketing en imago, maar de implementatie van de adviezen leidde niet tot een stijgend aantal leden. Ondanks een grootscheepse facelift op internet en een fors ingezette public relations strategie via onder meer de sociale media zijn de Remonstranten er tot op heden niet in geslaagd een duidelijke ommekeer te bewerkstelligen.

De chronische afname van het aantal leden is derhalve niet alleen een NPB probleem. Maar het probleem lijkt voor de NPB wel bedreigender dan voor de 'vrienden'. Binnen het vrijzinnige veld onderscheidt de NPB zich van VVP, ADS en Remonstranten: de VVP opereert binnen de PKN en beschouwt het als haar opdracht om het vrijzinnige geluid binnen de PKN te laten klinken – de "luis in de pels" heeft daar een relatief comfortabele plaats gevonden; bovendien is naar eigen zeggen het aantal leden voor de VVP niet van groot belang. De ADS maakt deel uit van een internationale beweging met 1,6 miljoen leden. De Remonstranten zijn een strak georganiseerd, zelfstandig kerkgenootschap met een belijdenis en een traditie van eeuwen; zij hebben een afgebakende ruimte gecreëerd buiten de PKN en kennen een eenduidiger identiteit dan de NPB.

Er bestaan in de ogen van velen geen onoverkomelijke verschillen tussen de geloofsopvattingen van de NPB en de genoemde vrijzinnige organisaties. Naar verluid is er weinig tot geen verschil tussen een dienst bij de Remonstranten en een viering bij de NPB. Het is te betreuren dat er binnen het vrijzinnige veld niet intensiever op landelijk niveau wordt samengewerkt nu de vrijzinnigheid zich al geruime tijd in zwaar weer bevindt. Eigenlijk onbegrijpelijk voor organisaties die inhoudelijk zulke sterke overeenkomsten kennen en meerdere belangrijke idealen delen. De Centrale Commissie ging in 1994 ter ziele en sindsdien vecht ieder voor het eigen voortbestaan; een bijzonder moeilijke strijd tegen de achtergrond van ontkerkelijking en secularisering. De Remonstranten hebben onlangs een beleidsnotitie aangenomen waarin onder meer staat dat zij alle kracht zullen aanwenden om zichzelf te profileren. Het lukt zelfs niet om de krachten gedeeltelijk te bundelen door bijvoorbeeld afspraken maken over een verdeling van het speelveld of over een gezamenlijk landelijk bureau; de geschiedenis van de protestantse kerk is er ook een van differentiatie en fragmentatie. De NPB heeft zich nog het meest ingespannen voor intensievere samenwerking. Een structurele samenwerking zou veel krachtiger dan tot nu toe

het vrijzinnige geluid in de samenleving kunnen laten klinken. De antwoorden die ik kreeg op de vraag waarom deze samenwerking maar niet wil slagen komen neer op 'das menschliche, allzu menschliche'. Belangrijk is om vast te stellen dat een structurele samenwerking in deze tijd niet realistisch is, laat staan een fusie.

Het is daarnaast voor dit onderzoek een belangrijke vraag in hoeverre er in de huidige samenleving nog behoefte bestaat aan het vrijzinnige geluid. De vrijzinnigheid ontstond in de 19^e eeuw als tegenhanger van de orthodoxie maar aan het begin van de 21^e eeuw is het speelveld op het terrein van religie en geloof volledig veranderd. De emancipatie van het individu heeft zich verregaand voltrokken, ook op het gebied van geloof en religie en zelfs de orthodoxie is geliberaliseerd in vergelijking met een eeuw geleden. Tegen deze achtergrond is het niet eenvoudig om vrijzinnigheid contrastrijk te profileren en 'aan de man te brengen'. Vrijzinnigheid is zonder tegenspeler niet eenvoudig uit te leggen, want wat is precies dat vrijzinnige geluid? Dat je op je eigen wijze zoekend mag geloven? Van dit laatste kijkt niemand tegenwoordig nog op, dat doen de meeste mensen die nog iets hebben met geloof en religie al lange tijd. Ook degenen die nu nog kiezen voor de orthodoxie doen dat waarschijnlijk in meerderheid uit persoonlijke overtuiging. Bij dit alles komt nog de maatschappelijke trend dat mensen steeds minder geneigd zijn ergens lid van te worden of zich anderszins voor onbepaalde tijd te verbinden.

Het vraagstuk van de gestage terugloop van het aantal leden en afdelingen blijkt uiterst weerbarstig ondanks de bij tijd en wijle te beluisteren optimistische geluiden over de toekomst van de vrijzinnigheid in Nederland. 'Mission accomplished', 'opheffen dus', aldus meerdere van mijn gesprekspartners. En inderdaad: waarom, na een rijk leven waarbij de neergang reeds geruime tijd geleden is ingezet, niet tevreden terugkijken op wat er allemaal bereikt is en op een waardige wijze het toneel verlaten voordat de zaal in verlegenheid wordt gebracht? Alleen onverbeterlijke optimisten en struisvogels zullen luchtig doen over de situatie waarin de vrijzinnigheid – en in het bijzonder de NPB – terecht is gekomen. Toch lijken niet alle individuele leden bezorgd over de toekomst van de landelijke NPB; zij zijn voornamelijk georiënteerd op het wel en wee van de eigen afdeling. Er kan niet gesproken worden van een algemene 'sense of urgency' over de zorgelijke problemen.

Het onderwerp van het onderhavige onderzoek is niet nieuw binnen de NPB. Er wordt al jaren – decennia – diepgaand nagedacht, gediscussieerd en geschreven over wat er zou moeten gebeuren om de positie van de NPB te versterken. Betrokken leden, bestuursleden, deskundigen en voorgangers hebben bij herhaling hun mening gegeven over de oorzaken van de teruggang binnen de NPB en over de afnemende populariteit van vrijzinnigheid in het algemeen. De meningen lopen hierbij inhoudelijk echter nogal uiteen en er is op dit moment geen zicht op het ontstaan van consensus.

Het beeld dat uit het voorgaande opdoemt is dat van de Titanic: enkelen zien in de verte ijsbergen opdoemen. Op de dekken gaat het feest door, de mensen op de brug zien het gevaar, beginnen zich zorgen te maken, maar kunnen het niet eens worden over welke beslissing genomen moet worden. Sommigen zeggen dat het wel mee zal vallen, anderen willen linksaf, anderen rechts, anderen vol in de remmen. Intussen vaart het schip rechtdoor; naar verluid kent de NPB al sinds meer dan een halve eeuw geen grote roergangers meer

Vast staat dat de NPB nog geen duidelijke koers heeft gevonden om uit de problemen te geraken. Te midden van zoveel betrokkenheid en denkkracht kan de mogelijkheid niet worden uitgesloten dat de reden hiervoor is gelegen in het feit dat er ook daadwerkelijk op termijn geen toekomst meer is voor de NPB. En wellicht evenmin voor de andere vrijzinnige organisaties. Wanneer dit zo mocht zijn zal een voortgaand proces van marginalisering onafwendbaar zijn. De teruggang is immers niet incidenteel of cyclisch van aard maar voltrekt zich stabiel over vele jaren in dezelfde neerwaartse richting, in overeenstemming met de tijdgeest. Er is echter - gelukkig - geen sprake van een acute existentiële crisis, zodat er nog tijd is om te zoeken naar oplossingen.

Hoofdstuk 2 - Op zoek naar de identiteit van de NPB

Zwei Seelen wohnen – ach! - in meiner Brust (Johann Wolfgang von Goethe)

In het navolgende beschrijf ik een aantal karakteristieken die te maken hebben met de identiteit van de NPB. Volgens een aantal NPB-ers heeft de neergang tenminste ten dele te maken met de onduidelijkheid van de eigen identiteit. Degenen die deze mening huldigen gaan ervan uit dat er een verband bestaat tussen de gestage afname van het aantal leden en een onvoldoende duidelijke of onvoldoende duidelijk geformuleerde identiteit (vgl. bijvoorbeeld de uitingen hieromtrent in het beleidsplan 2008 – 2011). Er lijkt iets voor te zeggen: wie (de geschiedenis van) de NPB bestudeert, op zoek naar haar identiteit, stuit al spoedig op een aantal kenmerken die aan dit gevoel van onduidelijkheid voeding geven.

1. Kerk of geen kerk

Op de eerste plaats bestaat er geen duidelijkheid omtrent het 'kerk zijn of niet kerk zijn' van de NPB. Dit fenomeen is vanaf haar ontstaan al vaak beschreven maar in de loop van de geschiedenis niet opgelost hoewel de NPB formeel geen kerkgenootschap is. De oprichters van de NPB stelden zich ten doel alle vrijzinnigen in Nederland te verenigen. De leden konden – omdat de NPB geen kerk wilde zijn – gewoon lid van hun eigen kerkgenootschap blijven. De lezer weet dat vrijzinnigheid (onder meer) staat voor religie zonder dogma's, leerstellingen en belijdenis; de mogelijkheid hiertoe bevorderen was de opdracht die de NPB zichzelf in 1870 stelde. Er ontstonden vervolgens NPB afdelingen in den lande waar actief aan gemeentevorming werd gedaan.

De Remonstranten kregen het aan het begin 20^e eeuw moeilijk met wat wel oneerbiedig genoemd werd het 'kerkje spelen' door NPB afdelingen, hetgeen er uiteindelijk in 1936 toe leidde dat het hoofdbestuur van de NPB de volgende uitspraak aanvaardde (Korver 1995, Balans in Beweging, NPB 1870 - 1995, p.12 en 13):

"De NPB beschouwt zich niet als een afzonderlijk en zelfstandig kerkgenootschap; in plaatsen waar de Bond in het belang van het vrijzinnig godsdienstig leven gemeentevormend werkt, streeft hij ernaar zijn leden, zo mogelijk in kerkelijk verband, waartoe zij behoren, verbonden te houden of tot kerkelijk verband te brengen; in dit streven gaat de Bond uit van de gedachte dat zijn werk in gelijke positie tot alle betrokken kerken behoort te staan'. Dit voorstel mag zeker niet bij alle afdelingen op enthousiaste instemming rekenen. Er zijn nogal wat leden die bewust en principieel de kerk verlaten hebben en er niet voor voelen om via de NPB weer terug gebracht te worden 'op het rechte (kerkelijke) pad'. Een meerderheid van de Algemene Vergadering stemt echter voor. Sinds 1936 heeft de NPB afstand genomen van haar anti-kerkelijke houding en werkt ze 'naar de kerken toe'. Zo gebeurt het dat catechesanten door een NPB-voorganger worden gestimuleerd om zelf te kiezen tot welk kerkgenootschap zij wensen toe te treden."

Even daarvoor schrijft Korver: 'Is de NPB een kerk of juist niet? Het is ook erg verwarrend. De vereniging die de NPB is, staat open voor buiten-kerkelijken, heel veel leden hebben het gevoel wel degelijk lid van een kerk te zijn, n.l. van de NPB! En zo vind je in vele elementen een halfslachtigheid terug. Je hebt een

NPB die géén kerk is, maar wel kerkhoudend is; waar je niet toetreedt door het doen van een belijdenis, maar simpel door een aanmelding per briefkaart; die geen kerkgebouw, maar wel een 'gehoorzaal' heeft; die geen predikant, maar wel een voorganger of pastoraal werker kent; die geen ambten en geen kerkeraad kent, maar wel een afdelingsbestuur met dezelfde taken en verantwoordelijkheden; die geen kerkgenootschap is, maar toch de doop bedient en avondmaal viert.'

De NPB heeft dit voorjaar opvallend genoeg met een tweederde meerderheid gekozen voor het geassocieerd lidmaatschap van de Raad van Kerken. Vele leden hechten er blijkbaar sterk aan (ook) 'een soort van kerk' te zijn. Binnen en buiten de NPB wordt de tweeslachtigheid 'kerk zijn of niet' genoemd als een van oorzaken van een onheldere identiteit.

2. Christelijk vrijzinnig en religieus humanistisch

Een tweede karakteristiek wordt gevormd door het naast elkaar bestaan van twee stromingen binnen de NPB: een christelijk vrijzinnige en een religieus humanistische¹. Beide stromingen worden op gelijkwaardige wijze benoemd op de homepage van de website van de Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB:

"Elke afdeling van de NPB heeft iets eigens, een eigen kleur en sfeer. Dat heeft vooral te maken met de ontstaansgeschiedenis en de sociaal-maatschappelijke omstandigheden, die per locatie verschillen: platteland en grote stad, in het westen, midden of oosten des lands. In de jaarprogramma's van onze afdelingen zijn deze verschillen terug te vinden, waarbij in de ene plaats het religieus humanisme als uitgangspunt dient en in de andere plaats het vrijzinnig christelijke." En even verderop: "De twee eerder genoemde stromingen – de religieus humanistische en de vrijzinnig christelijke – komen beide voor in de doelstellingen van onze vereniging."

In de breed gedragen tekst over de identiteit - de 'boekenlegger' - met als titel 'Uitgangspunten en Werkwijze' wordt over de identiteit gesteld dat de NPB geworteld is in het vrijzinnig christendom; het religieus humanisme blijft onvermeld. Volgens sommigen is wel degelijk uit de tekst op te maken dat de NPB een gelijkwaardige positie toekent aan religieus humanisme maar helder is dit allerminst.

Het naast elkaar bestaan van een christelijke en een religieus humanistische stroming draagt bij aan een, in de ogen van velen, onduidelijke identiteit. Anderzijds kan ook goed de stelling verdedigd worden dat juist het bestaan van de twee stromingen bij uitstek past bij de NPB en derhalve een belangrijk element vormt van haar identiteit. Dit moge zo zijn, maar het is niet eenvoudig om het bestaan van de twee stromen helder aan buitenstaanders uit te leggen, indien geen beschrijvingen van beide stromingen gegeven worden die het belang van het onderscheid verhelderen. En wat betekent precies 'geworteld in het vrijzinnige christendom'? Het lijkt te betekenen dat men *onverbrekelijk* - met wortels - verankerd is in het christendom, ook al is dit vrijzinnig van aard. Een vereniging die dit stelt kan zich eigenlijk niet tegelijkertijd als religieus

¹ Achter de begrippen christelijke vrijzinnigheid en religieus humanisme gaan een aanzienlijk aantal substromingen en nuances schuil. Echter bovenstaande is de officiële positie van de NPB – zie de landelijke website.

humanistisch kwalificeren, een stroming voor wie het vrijzinnige christendom één van vele religies vormt en die dus zeker *niet* geworteld is in het vrijzinnig christendom.

3. "Zoeken en niet (willen?) vinden"

Tijdens een bijeenkomst met de voorgangers citeerde een van hen Rutger Kopland: "*als ik iets gevonden heb, heb ik niet goed gezocht*". Deze uitspraak illustreert een belangrijk element van de identiteit van de NPB dat principieel van aard is. Wie diensten of vieringen in meerdere afdelingen van de NPB bijwoont kan zich echter niet aan de indruk onttrekken dat er wel degelijk iets gevonden is – namelijk de "christelijke God", hoe Hij ook genoemd wordt: tot Hem wordt gebeden, Zijn naam komt veelvuldig voor in de liederen, het Onze Vader klinkt met regelmaat en er zijn talrijke verhalen uit de – christelijke - Bijbel te beluisteren met bijbehorende uitleg. Een kruisbeeld hangt aan de muur, de kerkklok wordt geluid bij aanvang van de dienst. En de gebouwen, die lijken toch sterk op kerkjes. Het orgel speelt, de voorganger in toga of tuniek, zelfs één met baret: hoezo niets gevonden?

Er bestaat een nogal krampachtig aandoende tegenstelling tussen enerzijds de uitspraken over 'zoeken en niet vinden' met betrekking tot zingevingsvragen, geloof en religie; en anderzijds de vieringen en diensten waar duidelijk is dat er wel degelijk van de aanname wordt uitgegaan dat er een God 'of iets dergelijks' bestaat, hoe deze ook wordt genoemd of aangeduid. De uitgestraalde identiteit is er één van christelijke kerkelijke vrijzinnigheid. Misschien maar één dogma, maar wel een belangrijk; geen 'vastgelegd' maar een 'gepraktiseerd' dogma.

De veelgehoorde uitspraak dat er geen inhoudelijke antwoorden zijn of gegeven kunnen worden, komt niet overeen met de praktijk. Wanneer bijvoorbeeld tijdens een lezing gesproken wordt over het belang van een werkelijke ontmoeting tussen mensen en uitvoerig wordt toegelicht hoe dit in zijn werk kan gaan, en wat voor mooie gevolgen zo'n echte ontmoeting kan hebben, is dit een antwoord op vragen over de omgang van mensen met elkaar, over het sociale vraagstuk. In de lezingen worden voortdurend antwoorden gegeven en standpunten ingenomen. Zeker, het zijn geen antwoorden op het gebied van bijvoorbeeld metafysica en geloof. Maar waarom dit onderscheid niet duidelijker communiceren waar het gaat om 'zoeken en niet (willen) vinden'?

4. Over taal en begrippen

Een volgende karakteristiek heeft te maken met het aan de vrijzinnigen eigen taalgebruik. Publicaties van de NPB en andere vrijzinnige organisaties kennen een omgang met taal waarbij opvalt dat vele begrippen niet worden toegelicht of gedefinieerd: 'een taal bedoeld om niets te zeggen', aldus een van mijn gesprekspartners. Op de homepage vinden we onder meer de volgende begrippen en omschrijvingen: *een open geloofsgemeenschap, een religieuze vereniging, religieuze beleving, zaken des geloofs*. Geen van deze begrippen wordt toegelicht. Ook staat vermeld: "*de leden toetsen zich kritisch aan elkaar ten aanzien van geloofsvragen, het gaat om ontwikkeling van het spirituele bewustzijn van de leden, wij zijn vrijzinnig denkende mensen.*" Hoe dit toetsen in de praktijk in z'n werk gaat, blijft onvermeld.

Het is niet verwonderlijk dat een vereniging die zich vrijzinnig noemt een afkeer heeft van vastomlijnde definities. Deze houding is een kenmerk van de NPB en

past uitstekend in haar vrijzinnige traditie; het staat eenieder vrij om deze begrippen geheel of gedeeltelijk voor zichzelf in te vullen, of ook helemaal niet. Wel opvallend is dat er niet alleen geen *inhoud* aan de genoemde begrippen wordt gegeven – bijvoorbeeld wat houdt vrijzinnige spiritualiteit in - maar ook dat de gehanteerde begrippen zelf – zoals spiritualiteit, religie en geloof - niet worden toegelicht. Dit gegeven bevordert de gesignaleerde vaagheid met betrekking tot de identiteit van de NPB. Het begrip 'geloof' in de naam "vrijzinnige geloofsgemeenschap NPB" heeft volgens alle gesprekspartners geen inhoudelijke betekenis; er worden door individuele leden de meest uiteenlopende zaken onder verstaan, of ook helemaal niets.

In de wijze waarop binnen de NPB met taal wordt omgegaan weerklinkt een echo uit een ver verleden. Harde dogma's, een fijn geslepen formulering van belijdenis, een niet ter discussie staande uitleg van de bijbel waren eens redenen voor vele gelovigen om de orthodoxie de rug toe te keren. Men had genoeg van autoritaire kerkvorsten, dwingende leerstellingen en harde voorschriften voor denken en handelen. Maar de meesten die weg wilden bij de orthodoxe kerken hebben dat reeds lang geleden gedaan, er is binnen de PKN ook een midden-orthodoxie ontstaan die soms nauwelijks te onderscheiden is van (christelijke) vrijzinnigheid en er bestaan meerdere vrijzinnige kerkgenootschappen. De secularisatie heeft op grote schaal toegeslagen, new-age is inmiddels old-age geworden en soloreligieuzen, ietsisten, randkerkelijken en zinzoekers zijn er in overvloed. Om al deze redenen is de vrees voor het 'zich tenminste enigszins vastleggen' waar het gaat om de gehanteerde begrippen – niet de inhoud daarvan – ongegrond; het toelichten van deze begrippen zou de duidelijkheid van de NPB naar buiten toe bevorderen.

5. Weinig aandacht voor missie en doelstellingen

Een vijfde karakteristiek is het nagenoeg ontbreken van een missie en daarvan afgeleide doelstellingen die regelmatig geëvalueerd worden. Nu is zending nooit populair geweest onder vrijzinnigen hetgeen overeenkomt met het wezen van vrijzinnigheid: 'wij willen niemand overtuigen en daardoor onvrij maken'. Maar enthousiast vertellen over de NPB waarvan je bent gaan houden, zorgen dat zoekenden je gemakkelijk kunnen vinden en het delen van je 'Begeistering' over wat er binnen de NPB gebeurt hebben niet te maken met overtuigen of onvrij maken, laat staan met bekeren. Het betekent gericht zichtbaar willen zijn voor mensen waarvan je vermoedt dat die wel eens hetzelfde goud zouden kunnen zoeken dat jij zelf reeds gevonden hebt.

Vanwege het nagenoeg ontbreken van een gemeenschappelijke missie en daarvan afgeleide doelstellingen vermoed ik dat nieuwe leden - niet uitsluitend maar toch wel voornamelijk - gezocht worden om de NPB in leven te houden. Het lijkt niet overal als belangrijk beschouwd te worden om het NPB gedachtegoed te verspreiden in de (lokale) samenleving en toegankelijker te maken voor mensen die in dit gedachtegoed inspiratie zouden kunnen vinden. "Wij willen graag klein blijven" klinkt het uit de mond van meerdere gesprekspartners. Waar dit principe leeft lijkt de NPB een nogal introverte organisatie, een vermoeden waarvoor meerdere aanwijzingen bestaan. Zo is er slechts bij hoge uitzondering sprake van landelijke publiciteit en ontbreekt de NPB in het maatschappelijke debat en in de enorm in populariteit toegenomen sociale media.

Het enigszins naar binnen gekeerde karakter van de NPB is ook merkbaar voor wie de landelijke website bezoekt – het is een website voor insiders en doet ouderwets aan. De website wordt ongeveer 2500 maal per maand aangeklikt (vgl. Zinweb met maandelijks ongeveer 60.000 hits). De ontwikkelde huisstijl met logo – een wezenlijk element van elke 'organisational identity' - wordt lang niet door alle afdelingen gebruikt. De omschrijving van de identiteit, zoals in de boekenlegger vermeld en in weer andere bewoordingen gepubliceerd op de landelijke website, vinden we bij vele afdelingen niet terug. Meerdere links naar de websites van lokale afdelingen werken niet. Op een aantal lokale websites die wel via de landelijke site bereikbaar zijn stond in maart 2011 nog uitsluitend het programma voor 2010 vermeld. Meerdere afdelingen gebruiken niet de gemeenschappelijke naam Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB. Dit zijn tekenen van een versplinterde identiteit. De NPB hecht blijkbaar niet bijzonder aan het contact met de buitenwereld, laat staan dat zij veel waarde toekent aan het tonen van één gezicht naar buiten. Zeker, de afdelingen zijn autonoom en in de vrije keuze voor vormgeving en public relations weerspiegelt zich eens te meer de identiteit van de NPB. Het is al geconstateerd dat de menskracht op vele plaatsen schaars is. Maar bovengenoemde fenomenen roepen twijfel op in hoeverre er nog sprake is van één hecht samenwerkende organisatie met één herkenbare identiteit.

6. De afdelingen: autonomie en anarchie

De volgende karakteristiek heeft te maken met autonomie en anarchie. De NPB is een 'vereniging van verenigingen' hetgeen maximaal democratisch is maar wat betreft bestuurbaarheid aanzienlijke beperkingen met zich meebrengt: de Algemene Vergadering is het hoogste orgaan, neemt de belangrijke besluiten en heeft de uitvoering gedelegeerd aan het landelijk bestuur. De afdelingen zijn autonoom. Deze autonomie is enerzijds begrijpelijk omdat de afdelingen in staat moeten zijn om eigen beleid te maken dat is afgestemd op de lokale situatie; bovendien is pluriformiteit een hoog goed binnen de NPB. Een eigen koers van de afdelingen past ook prima bij de vrijzinnige levenshouding die door een aantal NPB-ers gekarakteriseerd wordt als tegendraads en anarchistisch - dit laatste in de betekenis van 'geen boodschap hebben aan gezag'. De NPB was altijd al anti-institutioneel en bij haar oprichting werd duidelijk gesteld dat er geen enkel goddelijk gezag wordt erkend. Het is een belangrijke vraag of deze anarchie en tegendraadsheid alleen gelden voor gezag van buiten de NPB of ook voor gezag van binnen de NPB. Het begrip autonoom betekent tenslotte 'zichzelf de wetten stellen'. Het was bijvoorbeeld de bedoeling dat na de landelijke statutenwijziging in 1991 ook de afdelingen hun statuten hierop zouden aanpassen. Dit is 20 jaar na dato in de meeste afdelingen nog niet gebeurd.

Het zijn van een 'vereniging van verenigingen' met een accent op autonomie en anarchie is niet vreemd voor een vrijzinnige organisatie als de NPB maar kent problematische aspecten wanneer er belangrijke beslissingen genomen moeten worden op landelijk niveau, bijvoorbeeld over een noodzakelijke koerswending. Controversiële maar noodzakelijke besluiten kunnen niet door het landelijk bestuur genomen worden zonder instemming van de algemene vergadering. Voorts geldt in het algemeen: wanneer enkel landelijk genomen besluiten die de afdelingen als sympathiek en ondersteunend ervaren worden uitgevoerd en minder welgevallige beslissingen slechts gedeeltelijk of helemaal niet, is de organisatie als geheel vrijwel onbestuurbaar; belangrijke gemeenschappelijke problemen waarbij soms pijnlijke keuzes gemaakt moeten worden, kunnen dan

niet worden opgelost. Anarchie is vanuit een bepaald gezichtspunt een aantrekkelijke levenshouding – zelf beslissen, zelf verantwoordelijk, geen gezag aanvaarden – maar in moeilijke tijden kan deze houding, wanneer zij niet geneigd is het algemeen belang te laten prevaleren, de neergang van een collectief bespoedigen.

7. Gemeenschap of groep

Een volgend kenmerk is het zijn van een gemeenschap, op afdelingsniveau wel te verstaan. Deze gemeenschap wordt door een aantal gesprekspartners als waardevoller beschouwd dan wat er precies gebeurt in de diensten of bijeenkomsten. NPB-ers hechten groot belang aan een warme en omhullende gemeenschap: "beter een gemeenschap dan een boodschap". De gemeenschap is een element dat velen zeer dierbaar is. Maar wat betekent dit voor de identiteit? Wat voor soort vereniging is de NPB? Een aantal gesprekspartners pleit voor een nieuwe naam omdat 'Vereniging Vrijzinnige Geloofsgemeenschap NPB' de lading niet (meer) dekt. De NPB is geen gezelligheidsvereniging: wel een religieuze vereniging? Een religieus-vrijzinnige vereniging? Of een cultureel-religieuze, een universeel-religieuze, een culturele vereniging? Dit zijn suggesties van gesprekspartners. Wanneer de meest passende beschrijving zou zijn 'een sociaal-culturele-religieuze vereniging' zoals één van hen voorstelde moge dit wellicht treffend zijn, maar komt de helderheid van de identiteit niet ten goede.

De vraag is ook, met het oog op de aantrekkingskracht van de afdelingen, in hoeverre er daadwerkelijk sprake is van een open gemeenschap. Hoe laat je geïnteresseerde nieuwkomers merken dat de gemeenschap open staat voor wie er (nog) niet bij horen? Op meerdere plaatsen wordt een grote inspanning geleverd om belangstellenden te verwelkomen, in vrijheid, zonder bijbedoelingen. Hier en daar worden daarmee ook – op bescheiden schaal – goede resultaten bereikt. In deze afdelingen is de "receptionerende" taak bij enkele mensen neergelegd die daarvoor over de vereiste kwaliteiten beschikken.

Dit is echter niet voldoende om als totale gemeenschap open te staan voor "nieuwelingen"; daarvoor moeten alle – of in elk geval de meeste – leden van deze gemeenschap belangstellenden met interesse tegemoet treden en hen het gevoel geven welkom te zijn. Naar verluidt is dit in een aantal afdelingen een probleem. Er is sprake van een groep mensen op gemiddeld zeer hoge leeftijd die elkaar al heel lang kent en graag met elkaar verkeert; zij hebben niet altijd de behoefte om hun vertrouwde kring uit te breiden, hetgeen natuurlijk voelbaar is voor elke nieuwkomer. Het 'gemeenschap zijn' kan zeer wel een wezenlijk element zijn van de identiteit van de NPB afdelingen maar alleen wanneer de gemeenschap open staat voor mensen die nog niet tot haar behoren, zodat deze er ook een thuis kunnen gaan vinden. Waar dit niet het geval is kan beter gesproken worden van een groep dan van een gemeenschap. De hoge gemiddelde leeftijd heeft een ongunstige invloed op het vermogen van een gemeenschap om nieuwkomers op te nemen en zichzelf te blijven vernieuwen.

8. Inhoudelijke vernieuwing en 'eigentijdsheid'

Vrijzinnigheid is blijkbaar gezond. Een hechte gemeenschap met mensen op hoge leeftijd is bijzonder waardevol in een samenleving die steeds meer senioren telt. Mensen boven de 70 kennen in het algemeen echter geen sterke (inhoudelijke) vernieuwingsdrang. Zoals een van de leden van het convent opmerkte: 'zij zijn hun leven aan het afronden'. De kloof tussen datgene waarvoor de ouderen

komen en hetgeen jongeren (40+) zou kunnen boeien wordt niet overal succesvol overbrugd. Menige afdeling zal dit gegeven als een dilemma ervaren: volop in de inhoudelijke vernieuwing gaan kan de 'oude getrouwen' vervreemden; maar blijven aansluiten bij de wensen van degenen boven de 80 jaar zal waarschijnlijk geen grote aantallen jongeren (40+) aantrekken. Waar dit dilemma niet wordt opgelost ten gunste van een keuze voor vernieuwing, kunnen belangstellenden gemakkelijk de indruk krijgen dat de NPB vrijzinnigheid iets van het verleden is. De aard van vrijzinnigheid brengt voorts met zich mee dat ouders in het algemeen geen druk uitoefenen op hun kinderen om de diensten bij te wonen waardoor in (nog) mindere mate dan bij de klassieke kerken een natuurlijke doorstroming van generaties plaatsvindt. De vergrijzing is al geruime tijd deel gaan uitmaken van de NPB identiteit en stimuleert algemeen gesproken niet een proces van inhoudelijke vernieuwing en 'bij de tijd blijven'.

9. Voorgangers

De voorganger vormt misschien wel de belangrijkste factor wanneer het gaat om de verbinding van de leden met de afdeling en de aantrekkingskracht van de afdeling op leden, bezoekers en belangstellenden. Hoe belangrijk de persoon van de spreker is blijkt onder meer uit volle zalen wanneer Herman Wijffels of Klaas Hendrikse optreden; de leden en bezoekers willen geen vlak verhaal, maar intellectueel uitgedaagd en geïnspireerd worden door nieuwe en boeiende inzichten. De kwaliteit, deskundigheid en het charisma van de voorganger zijn in hoge mate bepalend voor de identiteit en het succes van een afdeling. De NPB is niet in staat om aan getalenteerde voorgangers een aanbod te doen dat concurrerend is met hetgeen de 'vrienden' te bieden hebben op het gebied van arbeidsvoorwaarden. Daarnaast zijn de contracten van NPB voorgangers soms bijzonder gering van omvang waardoor zij voor belangrijke taken niet voldoende tijd hebben. De onderlinge verschillen tussen voorgangers zijn naar verluid groot – het convent van voorgangers is even pluriform als de afdelingen zelf. In verhouding tot de 'vrienden' hebben weinig voorgangers binnen de NPB een academische opleiding. Ook bestaat er geen substantiële bijscholingsplicht zoals bij de Remonstranten.

De voorgangers voeren jaarlijks een voortgangsgesprek met (een delegatie van) het afdelingsbestuur. Het verslag daarvan blijft binnen de afdeling, er gaat geen kopie naar het landelijk bestuur of bureau en de landelijke organisatie vervult derhalve geen rol bij deze evaluaties. Bij de aanstelling van voorgangers is de invloed van de landelijke organisatie minimaal. Wanneer de landelijke organisatie bijvoorbeeld van oordeel zou zijn dat de NPB als geheel gediend zou zijn met een grotere uniformiteit in het werk van de voorgangers, kan zij daar geen invloed op uitoefenen. Het is meer dan eens voorgekomen dat een NPB-lid verhuist en in de NPB afdeling van zijn nieuwe woonplaats de schrik van zijn leven krijgt. Een te hoge mate van pluriformiteit in het werk van de voorgangers heeft een nadelige invloed op herkenbaarheid en identiteit van de NPB als geheel. Bijvoorbeeld bij de Remonstranten zijn de verschillen tussen voorgangers minder groot vanwege onder andere de selectie, opleiding en begeleiding.

10. Aanbod en werving

Het aanbod van alle NPB afdelingen gezamenlijk zoals gepubliceerd in het landelijk programmaboekje is – in combinatie met de 'waaier' – van een indrukwekkende omvang en rijk geschakeerd. De thema's zijn globaal samen te vatten als 'Mens, Religie en Maatschappij'. Dit brede aanbod is niet alleen voor

de eigen leden bedoeld maar juist ook voor belangstellenden. Het is de vraag waarom bezoekers niet in veel grotere getale op deze bijeenkomsten afkomen. Hoe is het feitelijk gesteld met publiciteitsbeleid en wervingskracht van de afzonderlijke afdelingen? Hoeveel publiciteit wordt er lokaal en regionaal gegeven aan het eigen aanbod, hoe vaak en hoe attractief? Wordt er gericht geworven onder bijvoorbeeld mensen in de leeftijdsgroep vanaf 40 jaar? Wordt het lokale jaarprogramma bijvoorbeeld tenminste eenmaal per jaar over een hele pagina geplaatst van de huis aan huis krant? Onbekend maakt onbemind. Het is al eerder gesteld: de NPB is nogal introvert, wellicht 'zich zelve genoeg' en niet van nature geneigd tot actieve en attractieve werving. Echter ook de middelen zijn vaak ontoereikend voor een gedegen publiciteitsbeleid. De NPB afdeling is in hoge mate onbekend voor zoekenden op de markt van zingevingsvragen. Er is weinig uitstraling in de zin van 'wij hebben iets prachtigs te bieden en vinden het geweldig als je een keer komt kijken om vast te stellen of dit iets voor je is'.

Er zijn nog meer kenmerken van de NPB: de kleinschaligheid wordt door velen als aantrekkelijk ervaren en de identiteit van de NPB is sterk verbonden met de gebouwen. De liturgie wordt door velen nogal 'dun' genoemd. De contributie is laag in verhouding tot bijvoorbeeld de Remonstranten (ongeveer 400 euro per jaar) – NPB vrijzinnigheid is goedkoop. Er leeft binnen de NPB in de huidige tijd weinig affiniteit met maatschappelijke en politieke vraagstukken. De NPB vrijzinnigheid kenmerkt zich voorts door een accent op verbaliteit en rationaliteit in een tijdperk waarin beleving als waarde centraal is komen te staan – het "emo-tijdperk". Psychologie en kunst hebben in de loop der tijd een belangrijke plaats ingenomen in de "zaken des geloofs". De NPB was oorspronkelijk een bevrijdingsbeweging binnen de wereld van religie en geloof. Zij straalt dit ook in deze tijd soms nog uit terwijl de noodzaak hiertoe is verdwenen.

Wat zegt dit alles nu over de identiteit van de NPB? Is deze louter te omschrijven als een identiteit van de negatie? De identiteit van de NPB is vanuit haar wezen te karakteriseren als bewust inhoudsloos in zaken van religie en geloof. Eigen aan de NPB is haar consequente verzet tegen alles wat rationeel houvast zou kunnen bieden in religieuze aangelegenheden. NPB-ers kunnen niet alleen goed leven zonder zekerheden op het gebied van geloof en religie, ze willen dit ook nadrukkelijk niet anders. Zij omarmen atheïsten en humanisten maar kunnen het niet zo goed vinden met orthodoxen en esoterici omdat deze claimen tenminste een deel van de waarheid in pacht te hebben. Atheïsme staat dichterbij de NPB - hoewel dit de zekerheid heeft dat er geen God bestaat - omdat de atheïst in elk geval niets invult.

Waar NPB-ers rationeel alles afwijzen wat niet onomstotelijk bewezen kan worden erkennen zij impliciet de beperkingen van de menselijke ratio. Zij zijn echter gevoelsmatig diep verbonden met het raadsel van het bestaan, met de zin van het leven en verwonderen zich over het fenomeen 'mens'. NPB-ers zijn niet op zoek naar de waarheid van de geest, van God of van een onzichtbare wereld (de 'verticaal') maar ten diepste verbonden met de ziel, de psyche, het sociale (de 'horizontaal') vanuit de individuele beleving. Dit is de reden dat NPB-ers zo vaak getypeerd worden als aardige, warme mensen. Het zijn mensen van het hart, van de menselijke belangstelling voor elkaar en voor het leven, ze houden niet van ruzie en openlijke disharmonie. Vandaar ook de uitspraak 'beter een gemeenschap dan een boodschap'. NPB-ers zoeken gezamenlijk, vanuit het hart,

naar gevoelsmatige antwoorden op levensvragen. Het zijn esthetici die zich voornamelijk op geloven oriënteren via de persoonlijke beleving.

De rationele identiteit van de NPB is er een van negatie; de werkelijke identiteit van de NPB begint en eindigt in het hart en is niet in woorden uit te drukken. God is een onuitsprekelijk mysterie en dat moet ten koste van alles zo blijven. Waar het gaat om grote mensheidsidealen als waarheid, schoonheid en goedheid zijn de NPB-ers in het bijzonder verbonden met het ideaal van de schoonheid, met de esthetica, met kunst, aangezien deze rechtstreeks met het hart en het gevoelsleven van doen hebben. Het rationele en het verbale zijn alleen van belang indien zij in staat zijn om mooie en diepe gevoelens op te roepen; lege abstracties doen dit maar zelden. Wellicht ten overvloede: het wezen van het menselijke gevoel is van een andere aard dan de momenteel in de samenleving zo populaire emotie. NPB-vrijzinnigheid, dat is bewust inhoudsloos geloven vanuit het hart.

Uit de aard der zaak – de onmogelijkheid om gevoelens zuiver te verwoorden – is het bovenstaande enigszins onbeholpen geformuleerd. Daarom laat ik hier enkele kunstenaars en grote denkers aan het woord:

"Le cœur a ses raisons, que la raison ne connaît point. On le sent en mille choses. C'est le cœur qui sent Dieu, et non la raison. Voilà ce que c'est que la foi parfaite, Dieu sensible au cœur" (Pascal).

"Voici mon secret. Il est très simple: on ne voit bien qu'avec le cœur. L'essentiel est invisible pour les yeux" (Saint Exupéry).

"I believe that whether a person follows any religion or not is unimportant, he must have a good heart, a warm heart" (Dalai Lama).

"Wer Wissenschaft und Kunst besitzt, hat auch Religion; wer jene beiden nicht besitzt, der habe Religion" (Johann Wolfgang von Goethe).

Hoofdstuk 3 - Conclusies

The true character of liberty is independence Voltaire

Op basis van de voorgaande hoofdstukken kunnen nu een aantal conclusies getrokken worden:

1. De identiteit van de NPB is zonder voorbehoud onduidelijk te noemen voor buitenstaanders, belangstellenden, bezoekers en potentiële leden. Nog onduidelijker dan die van de 'vrienden'. Tegelijkertijd hebben verreweg de meeste NPB leden weinig of geen problemen met een onduidelijke identiteit omdat zij deze veeleer ervaren en beleven. Daarmee is de identiteit van de NPB niet geschikt om in concrete begrippen te worden gevat. De NPB is maximaal open en onbegrensd met betrekking tot 'zaken des geloofs'. Hierdoor zijn NPB-ers de 'meest vrijzinnigen der vrijzinnigen' en zijn velen er principieel op tegen om een eenduidige identiteit te formuleren.
2. De onduidelijkheid van de NPB identiteit heeft te maken met het wezen van de vrijzinnigheid, waarbij de volgende elementen van de NPB identiteit deze onduidelijkheid nog versterken: **a.** de identiteit van de NPB omvat zowel de Christelijke vrijzinnigheid als het religieus humanisme. **b.** de NPB kiest niet tussen 'kerk zijn en niet kerk zijn'. **c.** er bestaat tussen de afzonderlijke afdelingen een soms zeer aanzienlijk verschil in identiteit. **d.** de identiteit van de NPB is naar haar wezen een zaak van het hart.
3. De NPB bevindt zich in een proces van gestage neergang: financieel, qua aantal leden en afdelingen, contracten van de voorgangers, beschikbare menskracht van bestuurders en vrijwilligers, de gemiddelde leeftijd. Deze ontwikkeling is al vele jaren aan de gang en blijkt ondanks aanzienlijke inspanningen niet tot staan te kunnen worden gebracht. De situatie van de afzonderlijke afdelingen verschilt onderling waar het gaat om het aantal leden, de toe- of afname daarvan, de financiële conditie en de beschikbare menskracht.
4. Wanneer tegen deze achtergrond een ingrijpende keuze gemaakt zou worden met betrekking tot de identiteit, met als doel een aantrekkelijker imago en een helderder positionering te creëren, moet ernstig rekening gehouden worden met een versnelde verzwakking van de NPB. Verwacht mag worden dat groepen leden zullen vertrekken, die zich niet met deze ontwikkeling kunnen verenigen. Deze uitstroom lijkt onvermijdelijk zelfs wanneer er binnen de algemene vergadering een meerderheid voor een ingrijpende keuze gevonden zou kunnen worden. Het is twijfelachtig of de NPB een versnelde uitstroom van leden kan overleven; vanwege de gemiddeld bijzonder hoge leeftijd moet toch al rekening gehouden worden met een versnelde afname van het aantal leden in komende jaren.
5. Het is daarnaast hoogst twijfelachtig of een helderder identiteit van de NPB het neergaande tij zal kunnen keren. Het protestantisme en ook de vrijzinnigheid hebben al geruime tijd te kampen met onbestuurbare maatschappelijke ontwikkelingen zoals ontkerkelijking en secularisatie. En

ook de 'vrienden' met een duidelijker afgebakende christelijk vrijzinnige identiteit hebben veel leden verloren en gaat het niet goed. Derhalve mag niet worden aangenomen dat een ingrijpende wijziging met betrekking tot de identiteit de huidige knellende situatie aanmerkelijk zal kunnen verbeteren.

6. Het is twijfelachtig of de afzonderlijke afdelingen bereid en/of in staat zouden zijn om actief uitvoering te geven aan een besluit van de algemene vergadering tot een ingrijpende wijziging met betrekking tot de identiteit; dit vanwege de genoemde autonomie, de schaarse menskracht en de uiteenlopende stadia van ontwikkeling waarin de afdelingen zich bevinden.
7. Met de huidige menskracht, financiële middelen en organisatievorm is de NPB ondanks een jarenlang proces van vitalisering niet in staat gebleken om soloreligieuzen, randkerkelijken, ietsisten en zinzoekers in voldoende aantallen voor zich te winnen. Hierbij speelt het 'ook kerk zijn' van de NPB een belangrijke belemmerende rol. Maar ook zijn de wervende activiteiten die hiervoor kunnen worden ontplooid door de individuele afdelingen zijn te bescheiden van omvang en uitstraling om het gewenste effect te kunnen sorteren. De NPB als geheel is naar haar aard een tamelijk naar binnen gekeerde organisatie en in het algemeen niet geneigd tot actieve werving en zelfbewuste publiciteit.
8. Het kernprobleem waar de NPB afdelingen mee geconfronteerd worden is de onbekendheid van vrijzinnigheid in het algemeen en van de NPB in het bijzonder. Een belangrijke oorzaak hiervan is het ontbreken van een stevig vrijzinnig geluid op landelijk niveau, in het maatschappelijke en religieuze debat. Dat is te betreuren, omdat een grotere landelijke bekendheid van vrijzinnigheid het tij – ook voor de NPB – wellicht nog zou kunnen keren of althans de neergang tot staan zou kunnen brengen. Onbekend maakt onbemind en de NPB vrijzinnigheid is in hoge mate onbekend bij de potentiële doelgroepen. Bundeling van krachten kan hierin verandering brengen, echter de bereidheid hiertoe op landelijk niveau is bij de 'vrienden' niet aanwezig.
9. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat uitsluitend marginale verbeteringen binnen de NPB zoals een attractievere en toegankelijker website en een actievere participatie in de sociale media tot een duidelijke verbetering zouden leiden; dit proberen de Remonstranten (met 4 FTE's tegenover de NPB met ongeveer 1,8 FTE) zonder dat dit heeft geresulteerd in een duidelijk herstel. Marginale wijzigingen zonder ondersteunende landelijke publiciteit zullen potentiële geïnteresseerden volledig ontgaan.
10. Het zal naar verwachting lang duren en veel energie vergen voordat de NPB het intern eens kan worden over een nieuwe naam, een nieuwe omschrijving van de identiteit en over het gebruik door alle afdelingen van dezelfde naam, hetzelfde logo en dezelfde huisstijl. Dit lijkt onmogelijk; de afdelingen zijn autonoom en ontwikkelen zich zelfstandig, conform de eigen biografie en in wisselwerking met hun omgeving. Zij zijn nauwelijks tot grotere eenheid te brengen door aansturing vanuit het landelijk bestuur; vrijzinnigheid is naar haar wezen ook eigenzinnig. Juist vanwege

de eigenzinnigheid, pluriformiteit en autonomie heeft de NPB als geheel in te geringe mate een gemeenschappelijk gezicht naar buiten.

Het belangrijkste kenmerk van de NPB als geheel – onbegrensd open voor iedereen die iets heeft met geloof, religie en/of zoeken naar zingeving op ondogmatische wijze – is maximaal uitnodigend maar houdt – paradoxaal genoeg – de ontwikkeling van NPB in gijzeling. Immers, in het geval de NPB van oordeel zou zijn dat de identiteit te vaag is om voldoende aantrekkelijk te kunnen opereren op de markt van zinzoekers, soloreligieuzen, ietsisten en randkerkelijken, dan kan zij juist vanwege haar onbegrensd open identiteit en vanwege de autonomie van de afdelingen geen ingrijpende keuze maken. Elke beperking is onverenigbaar met de vrijheid die de NPB zo dierbaar is. Dit is bedoeld met de titel van dit rapport "Gevangen in vrijzinnigheid?".

De landelijke vereniging lijkt op een koepel waaronder een verscheidenheid aan onderling soms sterk verschillende organisaties ressorteert, en waarop deze koepel nauwelijks een invloed van betekenis kan uitoefenen. In een beeld: de landelijke vereniging heeft wel wat weg van een moeder met vele kinderen die allen volwassen zijn geworden en huns wegs zijn gegaan in het leven. De kinderen komen nog graag bij moeder een kopje thee drinken en bijpraten, maar zij hebben hun onafhankelijkheid definitief verworven en zijn niet van zins deze ooit nog op te geven. De moeder leeft mee met hun wel en wee maar is al lang niet meer in staat om in de levens van haar kinderen in te grijpen. Bovendien weet zij dat een poging hiertoe hoogst onverstandig zou zijn. Wordt het niet eens tijd dat moeder over een tweede carrière gaat nadenken?

Hoofdstuk 4 – Visie, strategie en aanbevelingen

The future belongs to those who believe in the beauty of their dreams Eleanor Roosevelt

Waar staat de NPB op dit moment? Welke mogelijkheden zijn er nog om de neerwaartse spiraal te doorbreken? Een verregaande structurele samenwerking met de 'vrienden' beveel ik zeer aan. Het zou toch mogelijk moeten zijn om bijvoorbeeld onder de noemer 'vrijzinnigheid' binnen een nieuwe gezamenlijke organisatie, al dan niet met een nieuwe naam, ruimte te creëren voor de verschillende accenten? Wanneer dit zou slagen zal het vrijzinnige geluid veel sterker uitgedragen kunnen worden in de samenleving dan tot nu toe. Dit geluid kan de potentiële doelgroepen bereiken en attent maken op een organisatie van geestverwanten die gezamenlijk ondogmatisch zoeken naar antwoorden op het gebied van religie, geloof en zingeving. Integratie in plaats van differentiatie als uitgangspunt. Helaas moet geconstateerd worden dat de bereidheid hiertoe niet aanwezig is. Mogelijk zal deze bereidheid ontstaan wanneer de 'vrienden' over enkele jaren verder verzwakt zijn. Dat is te betreuren: het is verstandiger de krachten te bundelen wanneer de organisaties nog voldoende krachtig zijn.

Een tweede scenario is het maken van een fundamentele keuze tussen kerk zijn en niet-kerk zijn, tussen christelijke vrijzinnigheid en religieus humanisme. Afstand nemen van klassieke zondagsvieringen en alles wat daarmee verband houdt (en daarmee van de christelijke vrijzinnigheid) en zich uitsluitend richten op de bevordering van het religieus humanisme zal in elk geval de identiteit van de NPB sterk verhelderen in de richting van de genoemde doelgroepen. Voor hen ontstaat er in dit scenario een aantrekkelijke mogelijkheid om laagdrempelig in te stappen in een gemeenschap van geestverwanten die niet geworteld is in de christelijke vrijzinnigheid maar zich oriënteert op wat ik gemakshalve noem religie en zingeving zonder geloof. De markt hiervoor lijkt interessant: er bestaan minder religieus humanistische gemeenschappen dan christelijk vrijzinnige. De NPB zou er in dit scenario uiteraard zorg voor dienen te dragen dat de leden die zich hierin niet kunnen vinden begeleid worden bij het vinden van onderdak bij andere (christelijk vrijzinnige) gemeenschappen. Hoewel niet altijd lokaal aanwezig, zijn deze laatste gemakkelijker te vinden dan religieus humanistische gemeenschappen; zelfs meerdere PKN kerken zijn de facto in hoge mate vrijzinnig.

Zoals eerder in dit rapport gesteld ben ik er van overtuigd dat de uitvoering van bovenstaand scenario tot veel droefheid zal leiden bij een aanzienlijk aantal leden op wie de NPB decennia lang heeft kunnen bouwen. Een tweede argument tegen dit scenario is het feit dat religieus humanisme - in het bijzonder de NPB variant - te zeer onbekend is om op een toeloop van geïnteresseerden te kunnen rekenen. Het in dit scenario te verwachten vertrek van mogelijk grote aantallen leden zou de problemen van de NPB op korte termijn doen toenemen. Daarnaast zijn er de praktische problemen zoals wat te doen met alle gebouwen? Het is ook de vraag of de Algemene Vergadering ertoe te bewegen zal zijn met een dergelijk scenario in te stemmen. En wanneer dit het geval zou zijn, is het twijfelachtig of de afdelingen bereid zijn aan een dergelijk besluit uitvoering te geven.

De meest voor de hand liggende wegen om uit de huidige situatie te geraken lijken derhalve onbegaanbaar. Marginale verbeteringen in de communicatie en presentatie van de NPB zullen het tij evenmin keren – wie zou dat opvallen? Vrijzinnigheid in het algemeen en de NPB-vrijzinnigheid in het bijzonder zijn niet of nauwelijks bekend bij de belangrijkste doelgroepen.

Er lijkt weinig anders op te zitten: met waardigheid het toneel verlaten, het eigen einde zorgvuldig regisseren; er is nog tijd, er zijn nog middelen. In dit scenario is het verstandig om in de komende beleidsperiode het besluit te nemen om de landelijke vereniging in fasen gecontroleerd af te bouwen. Hierbij kan de regie in eigen hand worden gehouden en is men niet overgeleverd aan 'de natuurlijke gang der dingen'. Hoeveel tijd er nog precies is hangt af van de ontwikkeling van de financiële positie en van de kosten van een traject van afbouw; ergens tussen de vijf en tien jaar.

Er bestaat echter nog een interessante optie voor de NPB. Deze is weliswaar niet eenvoudig te realiseren maar biedt wel offensieve kansen voor de vrijzinnigheid in Nederland en indirect kansen voor de NPB afdelingen. Alvorens de contouren te schetsen staan we nog even stil bij het oprichtingsmotief van Opzoomer cs in 1870. Hen stond als gezegd geen organisatie voor ogen met kerken die aan gemeentevorming doen. Men wilde een koepel vormen om alle vrijzinnigen in Nederland te verenigen en geen eigen kerkgenootschap stichten. Gesteld kan worden dat de landelijke vereniging NPB er sinds haar ontstaan nog niet in is geslaagd haar oprichtingsmotief in zuivere vorm te belichamen. In de huidige situatie doet zich een kans voor om een 'historische correctie' toe te passen. Paradoxalerwijze is deze optie juist mogelijk vanwege de autonomie van de afdelingen als zelfstandig functionerende rechtspersonen.

Een bij deze optie behorend scenario kan getypeerd worden als "een vlucht naar voren" en is de moeite waard om nader te verkennen. In dit toekomstbeeld emancipeert de landelijke vereniging zich ten opzichte van de afdelingen – als spiegeling van de eerdere emancipatie van de afdelingen ten opzichte van de landelijke vereniging - en vormt zich om tot een stichting ter bevordering van de vrijzinnigheid in Nederland². Ik schets hieronder enkele hoofdlijnen:

1. De NPB (bedoeld is de nieuwe stichting die in de plaats komt van de huidige landelijke vereniging) neemt de leiding waar het gaat om het in Nederland bekender maken en bevorderen van vrijzinnigheid. Het gaat hier uitdrukkelijk niet om de kerkelijke vrijzinnigheid. Er bestaat volgens deskundigen geen definitie van vrijzinnigheid en dit biedt goede kansen voor de nieuwe stichting. Er zal vooraf nog diepgaand nagedacht moeten worden over de missie en visie van deze stichting: niet-kerkelijk vrijzinnig, religieus humanistisch of een combinatie daarvan? Of een andere variant? De beantwoording van deze vraag valt buiten het bestek van dit onderzoek. In het vervolg van de beschrijving van dit scenario spreek ik gemakshalve over het bevorderen van vrijzinnigheid.

² Een stichting, al dan niet met een Raad van Toezicht, is slagvaardiger en daadkrachtiger dan een vereniging. Echter de precieze rechtsvorm is in deze fase nog niet aan de orde.

2. Het centrum van de vrijzinnigheid in Nederland is onbezet en de nieuw te vormen stichting gaat zich daar positioneren; een plek die haar ook oorspronkelijk was toebedacht. De stichting stelt zich als belangrijkste opgave om de vrijzinnigheid bemind te maken waar zij dit nu niet is en haar imago, herkenbaarheid en positionering te verbeteren. Hierdoor ontstaan er via een omweg mogelijk nieuwe mogelijkheden voor de NPB afdelingen, indien de stichting in haar missie slaagt.
3. Dit scenario gaat ervan uit dat vrijzinnigheid en betrokkenheid bij vrijzinnige gemeenschappen ook in deze tijd aantrekkelijk kunnen zijn voor randkerkelijken, ietsisten, soloreligieuzen en zinzoekers; in het bijzonder voor diegenen onder hen die hun zoektocht samen met geestverwanten willen voortzetten, in een gemeenschap. Hen bekend te maken met het bestaan, het wezen en de opgave van vrijzinnigheid vraagt om een landelijke exposure. Voorwaarde voor het welslagen van dit scenario is dat de NPB afdelingen een eventueel nog aanwezige houding van 'afzetten tegen' en 'niets willen vinden' laten varen en zich duidelijker profileren met 'bewust inhoudsloos geloven vanuit het hart'. De nadruk zal meer dienen te liggen op het zijn van een inspirerende en ondogmatische vrijplaats voor eenieder die iets heeft met religie, spiritualiteit, geloof en zoeken naar zingeving.
4. De stichting zal na gedegen voorbereiding actief participeren in het religieuze en maatschappelijke debat in Nederland, reageren op actuele ontwikkelingen in de samenleving en vrijzinnigheid op aantrekkelijke wijze onder de aandacht brengen via alle media die daarvoor in aanmerking komen, inclusief de sociale media. Zij zal zich ook richten op mensen met jonge kinderen die hen op vrije wijze willen laten kennismaken met geloof en religie. De stichting zal de leiding nemen bij het ontwikkelen en op aansprekende wijze onder woorden brengen van vrijzinnigheid middels artikelen, boeken, onderzoeken, cursussen en opleidingen. De stichting kan uitgroeien tot een kenniscentrum, een conferentiecentrum exploiteren en een leerstoel inrichten met een eigen instituut voor onderzoek en opleiding.
5. De activiteiten van de stichting zullen dienen te voldoen aan door haar te formuleren (hoge) kwaliteitseisen. Veel aandacht zal besteed moeten worden aan public relations, om te beginnen door middel van een professionele en eigentijdse website, actueel en interactief. De stichting zal tevens landelijke activiteiten organiseren zoals congressen met gerenommeerde sprekers, summer courses, retraites, studiereizen, bezinningsweekeinden en zo meer.
6. De stichting zal daarnaast contacten onderhouden met geestverwante buitenlandse organisaties. Zij zal de internationale ontwikkelingen op het gebied van 'religious freedom' volgen en hierover publiceren. Zij zal het jaarprogramma van de NPB afdelingen en die van de 'vrienden' op haar website plaatsen. Er zullen links worden opgenomen naar de websites van de NPB afdelingen, van gemeenten van de 'vrienden' en andere vrijzinnig georiënteerde organisaties.

Een aantal implicaties ten opzichte van de huidige situatie zijn:

1. De landelijke vereniging vormt zichzelf om tot een stichting en bouwt de ondersteuning van de afdelingen af, waardoor deze - voor zover dit nog niet het geval is - geheel zelfstandig hun toekomst zullen vormgeven of, waar dit niet mogelijk is, zich aansluiten bij andere NPB afdelingen of bij afdelingen/gemeenten van de 'vrienden'. Voor de wijze waarop deze omvorming in juridisch en financieel opzicht het beste kan geschieden, dient een ter zake kundige jurist onder meer de statuten en reglementen te bestuderen en advies aan het bestuur uit te brengen (let daarbij op legaten die nog kunnen komen).
2. De nieuw op te richten stichting³ kent geen leden en kan derhalve op termijn niet gefinancierd worden uit bijdragen vanuit de afdelingen. In een overgangperiode zal dit nog wel het geval dienen te zijn. Er zullen derhalve nieuwe financieringsbronnen moeten worden ontsloten: publicaties kunnen verkocht worden, congressen e.d. mogen gerust geld opleveren en er bestaan vijf vermogensfondsen die zich richten op het ondersteunen van vrijzinnigheid. Een ANBI status zal worden aangevraagd zodat donaties belastingvrij kunnen worden geschonken en ontvangen. Er kan een netwerk van donateurs in het leven worden geroepen dat zich actief inzet voor de financiering, al dan niet in de vorm van een vriendenstichting. De opbrengsten van verkoop van eventuele bezittingen van de landelijke vereniging evenals haar vermogen ten tijde van de omvorming zullen het startkapitaal van de stichting kunnen vormen. Wanneer de stichting de belangen van alle vrijzinnige organisaties zal behartigen door de vrijzinnigheid in Nederland bekend en bemind te maken zou een bijdrage van deze organisaties aan de stichting niet onredelijk zijn.
3. Het landelijk bureau van de vereniging vormt zich om tot landelijk bureau van de stichting waarbij mogelijk geïnvesteerd dient te worden in deskundigheidsbevordering. Op basis van een door het bestuur van de stichting goed te keuren meerjarenplan met begroting werkt het landelijk bureau van de stichting aan het realiseren van de overeengekomen doelstellingen. Daarbij kan zij zich laten ondersteunen door commissies, door individuele bestuursleden en door inhoudelijk deskundigen en vrijwilligers.
4. Het kan niet worden uitgesloten dat een enkele afdeling problemen zal ondervinden door het opheffen van de landelijke vereniging maar het is niet te verwachten dat dit er veel zullen zijn. Waar dit wel het geval is lijkt een op maat ontworpen begeleidingstraject een passend antwoord. Het is belangrijk zich in dit verband te realiseren dat ook zonder deze omvorming van vereniging naar stichting de zwakkere afdelingen in toenemende mate in problemen gaan komen wanneer de landelijke vereniging verder aan kracht inboet. De afdelingen zullen actief werk moeten (blijven) maken van samenwerking, lokaal en/of regionaal.

³ Een naam voor de stichting kan gekozen worden zodra de missie voldoende helder is uitgewerkt.

5. De afdelingen zullen er in de geschetste toekomst goed aan doen om een aantal malen per jaar bijeen te komen (met een afvaardiging) ter onderlinge inspiratie, om ervaringen en 'best practices' uit te wisselen en elkaar met raad en daad bij te staan waar dit zinvol en gewenst is. Op deze wijze houdt men - niet alleen op het niveau van de voorgangers - voeling met elkaar en met de landelijke ontwikkelingen. Een gezamenlijk leerproces kan waardevolle resultaten opleveren. Ook kan overwogen worden een bescheiden gezamenlijk fonds op te richten voor tijdelijke hulp aan noodlijdende afdelingen.

Het doel van dit scenario 'een vlucht naar voren' is de NPB te herpositioneren van een marginale naar een centrale positie waar het gaat om het pleitbezorger zijn van de vrijzinnigheid. Binnen dit scenario zullen de marketing- en public relations functies professioneel worden ingevuld op landelijk niveau, iets waartoe de afdelingen afzonderlijk niet in staat zijn. Het zou nuttig zijn over een 'icoon' te beschikken die het vrijzinnige verhaal helder en boeiend kan overbrengen. De kans is reëel dat de 'vrienden' deze ontwikkeling zullen verwelkomen aangezien zij hun handen vol hebben aan het in stand houden van de eigen organisatie; ook zij hebben er belang bij dat de landelijke bekendheid van vrijzinnigheid toeneemt.

Indien het landelijk bestuur voor dit scenario kiest en de algemene vergadering ermee instemt, is het aan te bevelen een gedegen "businessplan" te schrijven. Vooraf dient vanzelfsprekend de vraag beantwoord te worden of de huidige NPB de genoemde centrale positie ambieert en het bevorderen van vrijzinnigheid in Nederland als haar nieuwe missie wenst te kiezen.

Wanneer de stichting eenmaal op stoom ligt gaan de afzonderlijke organisaties en afdelingen dit naar verwachting merken door een toename van het aantal geïnteresseerden, bezoekers, vrienden en wellicht zelfs leden. De NPB afdelingen zullen zich op dat moment in een betere positie bevinden dan de 'vrienden', omdat de interessantste en omvangrijkste doelgroepen – randkerkelijken, soloreligieuzen, ietsisten en zinzoekers - indien zij geïnteresseerd raken – waarschijnlijk een voorkeur zullen hebben voor "de meest vrijzinnigen der vrijzinnigen". Het gegeven dat de identiteit van de NPB afdelingen maximaal open en onbegrensd is, kan in dit scenario een voordeel zijn.

Bovenstaand scenario is tegelijkertijd offensief en defensief van karakter. Defensief, omdat er feitelijk geen andere realistische opties zijn anders dan het in de komende jaren gericht gaan toewerken naar een opheffing van de landelijke vereniging en het landelijk bureau. Offensief doordat de huidige landelijke vereniging – dan stichting - vrijmoedig het centrum van de vrijzinnigheid in Nederland voor zich opeist en zichzelf verklaart tot haar belangrijkste pleitbezorger.

Het zal niet eenvoudig zijn, er zal een aanzienlijke krachtsinspanning geleverd moeten worden. Om optimaal te kunnen profiteren van een realisatie van dit scenario is het gewenst dat de afdelingen voortvarend werken aan verdere vernieuwing en kwalitatief en kwantitatief meer werk maken van lokale bekendheid. Zij zullen hun uitingen op internet dienen te moderniseren en actualiseren en hun programma's waar mogelijk inhoudelijk verlevendigen en vernieuwen in de richting van 'bewust inhoudsloos geloven vanuit het hart'.

Epiloog

Eén gedachte over de activiteiten binnen de NPB afdelingen bleef zich aan mij opdringen tijdens het onderzoek, reden waarom ik besloten heb deze hier toch maar te vermelden.

Zoeken is belangrijker dan vinden. Begrijpelijk vanuit vrijzinnigheid is de afkeer van vaststaande gemeenschappelijke geloofsinhouden. Deze zijn een individuele aangelegenheid. Maar dit betekent niet dat individuele NPB leden geen eigen geloofsinhoud kennen. Bijvoorbeeld over het wel of niet bestaan van een God, al dan niet aanwezig buiten of binnen de mens, of beiden; over het bestaan van een geestelijke wereld, over de zin van het leven en zo meer. Ook is het waarschijnlijk dat een aantal leden iets interessants te vertellen hebben over persoonlijke religieuze ervaringen.

Het is opvallend dat deze persoonlijke geloofsinhouden en ervaringen – voor zover mij bekend – tijdens bijeenkomsten niet of nauwelijks uitgewisseld worden. Echter juist deze uitwisseling kan in de onderlinge ontmoeting uitermate verrijkend zijn en de beleving van de betrokkenen op religieus of spiritueel gebied kunnen stimuleren. Meerdere NPB-ers pleiten al langer voor het toekennen van een belangrijker plaats aan het uitwisselen van religieuze ervaring. Paul Schnabel sprak op een congres ter gelegenheid van het 200-jarig bestaan van de ADS hierover onder meer het volgende: *"de gevestigde kerken moesten het van het woord hebben. Zij waren goed in teksten. De huidige religieus geïnteresseerde zoekt de beleving, de ervaring"*.

De terughoudendheid om tot een vrije uitwisseling van individuele religieuze ervaringen en geloofsinhoud over te gaan is onnodig: geen rechtgeaarde vrijzinnige zal het in zijn hoofd halen om de eigen gedachten – in de loop van jaren ontstaan en ongetwijfeld aan verdere ontwikkeling onderhevig – als dé waarheid te beschouwen of als zodanig te presenteren. Dat gevaar is geheel en al denkbeeldig. Hier ligt naar mijn mening een prachtige mogelijkheid tot veelkleurige en verrijkende persoonlijke uitwisseling die de uitstraling van de afdelingen van nieuwe impulsen zal kunnen voorzien.

Bijlage 1 Geraadpleegde documentatie

- Berkens–Stevelinck, Christiane et al, *Catechismus van de Compassie*, Skandalon, 2010
- Borg, Meerten ter, *Vrijzinnigen hebben de toekomst*, uitg. Meinema, 2010
- Bosman, Mijnke et al., *Een weg van vrijheid, reflecties bij de nieuwe remonstrantse belijdenis*, uitg. Meinema, 2006
- Bosman-Huizinga, Mijnke, *Het vrijzinnig alternatief beproefd, meedenken met Wibren van der Burg*, uitg. Remonstrantse Broederschap, 2006
- Burg, Wibren van der, *Over religie, moraal en politiek*, uitg. ten Have, 2005
- Doel, Huib van den Ph.D., *Als de hemel is versleten trekt u nieuwe kleren aan*, uitg. Hoofd, Hart en Handen, 2010
- Doesburgh, Coot van, *Licht – 100 liedjes voor iedereen*, uitg. Boekencentrum, 2011
- Dominicanenklooster Huissen, *Leven en werken met hart en ziel, programma*, 2011
- Drayer, Elma, et al, *Met of zonder God*, uitg. ten Have, 2006
- Egmond, Prof. dr. Klaas van, *Een vorm van beschaving*, uitg. Christofoor, 2010
- Es, dr. J.J. van, *Anders dan wij denken*, uitg. Meinema, 2000
- Es, dr. J.J. van, *Kennis van Hart*, uitg. Vesuvius, 2007
- Geels, C.M., *Tochtgenoten in vrijzinnigheid*, uitg. Remonstrantse Broederschap, 2003
- Haspels, dr. Nanne E., *Identiteit en Binding*, uitg. Remonstrantse Broederschap, Utrecht
- Jong, dr. Gert de, Kaski Instituut, *Onderzoek naar rol en positie van de VVP*, 2005
- Jonquière, dr. Tessel, *Naar de Markt, shoppen bij de remonstranten*, 2008
- Klein Wassink, B, en Van Leeuwen, Th.M., *Tussen Geest en Tijdgeest*, uitg. Ploeg, 1989
- Klooster, Rienk, *Het vrijzinnig protestantisme in Nederland*, uitg. Kok, 2006
- Knoop, Harm, *Vrijplaatsen van vrijzinnigheid*, uitg. NPB, 2007
- Koks, drs. Frank, *Beter een gemeenschap dan een boodschap*, Masterscriptie 20707
- Kopmels, Esther et al, *Bewust Binnenste Buiten!*, uitg. NPB, 2003
- Kopmels, Esther, *Christus en Cultuur*, uitg. Damon, 2005
- Kopmels, Esther, *Zielsverlichting*, uitg. NPB, 2007
- Korver, P.J.C. et al, *Balans in Beweging*, NPB 1870-1995
- Le Grand, dr. Hans, *De NPB – Wie zijn wij?* Ongepubliceerd, 16 maart 2011
- Mosselman, Kees, *Jaarrede NPB 2010, 2009, 2008*
- Nepveu, dr. Rob, *Heeft de vrijzinnige geloofsgemeenschap NPB nog een toekomst?*, 2009
- NPB, *140 jaar vrijzinnig* door Dirk Visser en Kirsten den Boef, 2010
- NPB, afdeling Bennekom, programma 2010 – 2011
- NPB, Beleidsplannen 2003 – 2007 en 2008 – 2011
- NPB, brochure 'Eenheid', berichten uit de afdelingen, maart 2011
- NPB, Brochure Lezingen, Symposium Lunteren 7 februari 2008
- NPB, Brochure, Ontmoetingskerk van de NPB, Vrijzinnige geloofsgemeenschap Bennekom
- NPB, Jaarboeken, 2005 – 2010
- NPB, Jaarprogramma 2010 – 2011
- NPB, Ontmoetingsplaatsen voor zinzoekers, waaier, mei 2010
- NPB, Ruimte, januari, april, juni, oktober 2010
- NPB, Ruimte, Mens & Tijd, januari 2011
- NPB, Statuten en algemeen reglement
- NPB, Uitgangspunten en werkwijze, flyer
- Offringa, Jan, *Na een gezonde geloofscrisis*, Skandalon 2010
- Remonstranten, 'Arminius', nr. 1, 2010
- Remonstranten, Ad Rem, september en december 2010, jan/feb/mrt 2011
- Remonstranten, Commissie tot de Zaken, deel 2, activiteiten
- Remonstrantse Broederschap, *Wij geloven, wat geloven wij?* Brochure 2010
- Schaik, dr. John van, *Antroposofie en gnostiek*, uitg. Christofoor 2009
- Sieberand, dr. Heine, *Onvrijzinnig Vrijzinnig*, lezing 17 januari 2007
- Smits, Prof. dr. P., *De identiteitsimpasse van het Vrijzinnig Protestantisme*, Kok 1989
- Trouw, 'PKN? Is dat een telecombedrijf?' In 'De Verdieping, 29 januari 2011
- Vink, Ton, *Desiderius Erasmus, religieus humanist*, uitg. NPB 2007
- Vrijzinnige Vogels, brochure van de stichting, 2010
- Walkartgemeenschap, 'Drijfveer', Kerstmis 2010

Bijlage 2 – Gesprekspartners

Aart van Lunteren
Arja Hamburger
Chris Doude van Troostwijk
Dineke Gorter-Scheffer
Elsbeth Goettsch
Esther Kopmels
Hanno Niemeijer
Hans Borleffs
Hans Klokke
Hans le Grand
Heine Siebrand
Henk Stenvers
Huib van den Doel
Ine Govaert-Bisperink
Ineke Jacobsen Jensen
Ineke Ludikhuize
Jan Offringa
John van Schaik
Just van Es
Kees Mosselman
Marchel Chevalking
Marinus Geuze
Marjan Hengeveld
Marthe de Vries
Rob Nepveu
Rob Tuk
Roeli Olthof-Hazekamp
Sjoukje Bouwes Bavinck-v.d. Wal
Theo van Onzen
Tina Geels
Tom Mikkers
Wendelmoet Koek-Faber
Wies Houweling
Wilma de Groot-v.d. Linden

Aanwezigen bij de regiobijeenkomsten in maart 2011

Berte Waardenburg
Bram van Nes
Corine van Konijnenbelt
Dieneke Gorter
Eline Fockema Andreae
Elsbeth Goettsch
Elske Bast-Fokkema
Eva Santman
Fieneke van Dalen
Fokko Abbas
Fokko Offringa
Francien Putz

Frans Brinkman
Frédérique Baretta
Ger Oldekamp
Gerda ten Brinke
Gerrie Afman
Gert Boogaard
Grieta Rijlaarsdam
Grietje van der Voet
Hanneke Groenewegen
Hans Werner
Hetty Govaert
Jan Koomans
Jannes Hoeksema
Kees Mosselman
Kees Vroon
Marinus Geuze
Martha den Otter
Meine Brinksma
Menno Keizer
Paul van der Pols
Peter Olthof
Peter Samwel
Piet Boonzaaijer
Rien Ipenburg
Rob Tuk
Roeli Olthof-Hazekamp
Tonny Keizer
Wendelmoet Koek-Faber
Wies Houweling
Wil Gouda
Wim Korver

Bijlage 3 Overzicht aantal afdelingen en leden 1999 – 2010

	aantal afdelingen	aantal leden
1999/2000	65	5934
2000/2001	64	5723
2001/2002	64	5594
2002/2003	61	5475
2003/2004	60	5338
2004/2005	59	5248
2005/2006	59	5102
2006/2007	57	5068
2007/2008	57	4959
2008/2009	54	4827
2009/2010	51	4785

Bron: Landelijk Bureau - NPB leden inclusief begunstigers/donateurs

Aantal leden per 1 mei 2011: 4385

Aantal afdelingen per 1 mei 2011: 49

Bijlage 4 – Leeftijdsopbouw leden NPB 2011

Leeftijdsopbouw afdelingen	< 40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	>90	
Ameide		2		14	4	4	1	
Amerongen	1	3	1	7	15	14	1	
Apeldoorn		1	6	12	10	12	7	
Arnhem			1	5	4			
Bennekom	2	21	25	45	103	65	13	
Bilthoven	2	19	43	78	94	90	30	
Brummen	1	4	9	23	14	13	2	
Ede	4	10	15	13	19	29	10	
Elburg		2	1	8	14	14	3	
Hardinxveld	2	5	4	17	16	11	4	
Laren/Blaricum	1	3	3	8	18	11	4	
Maassluis			3	7	17	9		
Midden Drenthe	1	12	14	57	58	20	1	
Naarden/Bussum	2	4	7	9	21	26	6	
Oost Twente		4	13	17	18	21	8	
Renkum		2	9	19	26	18	2	
Rhenen		1	2	30	21	14		
Rijssen		1	4	11	9	12	4	
Schiedam	3	7	11	17	32	43	7	
Soest		3	7	19	28	33	2	
Tholen	24	14	9	40	22	25	3	
Wassenaar	5	8	14	41	54	77	23	
Woubrugge	1		4	5	12	8	1	
Totaal	49	126	205	502	629	569	132	

Bron: Landelijk Bureau NPB**NB: niet alle afdelingen hebben de gegevens met betrekking tot leeftijdsopbouw aangeleverd**

Bijlage 5 – ontwikkeling inkomsten ledenbijdragen en vermogen NPB

	Afdrachten afdelingen	Afdrachten alg. leden	aant. Leden(**)	Vermogen(*)	
2000-2001	102.413	5.007	5.723	710.518	omrekening naar euro
2001-2002	101.047	4.606	5.594	612.519	buitengewone lasten
2002-2003	101.162	5.916	5.475	723.526	vrijval afdelingen: 154.329
2003-2004	94.814	5.316	5.338	677.985	buitengewone lasten
2004-2005	95.530	5.245	5.228	767.475	legaten e.a.: 74.000
2005-2006	95.901	5.506	5.102	848.968	legaten e.a.
2006-2007	95.315	4.588	5.068	1.035.556	vrijval afdelingen: 212.300
2007-2008	94.088	3.692	4.959	880.513	verlies op effecten
2008-2009	93.687	4.463	4.827	529.465	verlies op effecten
2009-2010	89.011	4.290	4.785	518.561	winst op effecten
(*) inclusief resultaat					
(**) niet alle leden hebben aan hun verplichtingen voldaan					

Bron: Landelijk Bureau NPB

Bijlage 6 – markante citaten tijdens de interviews

De voorgangers moeten geen dominee spelen en zorgen voor meer geestelijke bagage. Het convent is onder de maat, de kwaliteit van de opleiding idem

Regionaal een academicus aanstellen, filosoof of theoloog, met hulpkrachten van wie hij of zij de kwaliteit op niveau brengt en bewaakt.

De NPB heeft betere langere termijn kansen omdat zij het religieus humanisme heeft omarmd

Religie is conservatief aan het worden, maar het einde van de kerken is nog niet het einde van het christendom. Nu is het tijd voor een herkerstening van Europa

Ze hebben de emo-boot gemist, er heerst emotionele armoede

De NPB heeft een te hoog gehalte aan wetenschap, cultuur en filosofie en te weinig religie om de lagere middenklasse aan te spreken

Op het gebied van zingeving en spiritualiteit is er sprake van een gigantische supermarkt, waardoor keuzeverlamming optreedt. Het meeste van wat daar te vinden is richt zich op het individu; met haar zo eigen 'gemeenschap' neemt de NPB hier een onderscheidende positie in

We moeten onszelf opnieuw uitvinden, desnoods met alle geestverwanten een nieuwe kerk stichten, het eigen ego loslaten, dus de eigen namen...

De NPB moet samenwerking zoeken met de Unitarians en Universalisten, zich oriënteren op de internationale vrijzinnigheid; echte vrijzinnigheid heeft in Nederland nooit bestaan

De NPB heeft veel meer lef dan de Remonstranten; die zijn nooit echt vrijzinnig geweest

De kerkdiensten moeten getransformeerd tot andersoortige religieuze bijeenkomsten; oude mensen staan echt nog wel vaak open voor het nieuwe

Een predikant in de Hervormde kerk: ik 'doe' vrijzinnig, en de gemeente vindt dat prachtig zolang ik het woord 'vrijzinnig' maar niet gebruik

De NPB moet gewoon naar de Remonstranten toe, het hele boeltje aanbieden en zelf met het religieus humanisme doorgaan

De linkse vrijzinnigheid is versplinterd; protestantisme kende altijd al het schrikbeeld van de fragmentatie

De meest voorkomende associatie met vrijzinnigen: ze geloven niets en mogen alles

De NPB kent al decennia lang een gebrek aan een duidelijke koers; ook per afdeling ontbreekt een visie met doelstellingen, neergelegd in een strak plan dat periodiek geëvalueerd wordt

Alles is al geprobeerd. We zijn de weg kwijt. Er zijn geen levensvatbare ideeën over hoe het verder moet; en als die er al waren, krijgt je NPB-ers nooit met alle neuzen dezelfde kant op. Het NPB is een instituut van individuen, een kruiwagen met kikkers

De identiteit van de NPB staat buiten de leden; de identiteit is een negatieve identiteit

Het digitale tijdperk gaat aan de NPB voorbij; creëer een marktplaats of digitaal netwerk, laat mensen digitaal lid kunnen worden

De waarheid vinden is nooit gelukt; de waarheid niet willen vinden is ook niet meer van deze tijd. Het is het tijdperk van het experiment, mensen willen iets pragmatisch uitproberen en laten zich leiden door de ervaring die zij daarbij opdoen

De grote NPB afdelingen moeten naar de Remonstranten, de middelgrote met elkaar samenwerken, en de kleinsten sluiten

Als je veel spreekt en nadenkt over de identiteit is het mis. Dat betekent dat deze er niet meer is

Religie en spiritualiteit, daar mag alles: geen goed en geen kwaad. Godsdienst stelt goed en kwaad centraal. Vrijzinnigen maken het zich wel erg gemakkelijk; er is geen straf voor de zonde. Ethiek is altijd vrijblijvend

De vrijzinnigen zijn onverbeterlijk rationalistisch en delen de nadruk op ratio met protestanten en atheïsten; ze missen de kennis van het hart en doen schichtig over mystiek

De NPB-ers zijn geen anarchisten want ze hebben heilige huisjes. We moeten hen wel heel dankbaar zijn voor de zware strijd die zij hebben geleverd voor het vrije denken

Ga op zoek naar de godsdienstigheid van de toekomst, en sluit niemand buiten. Kalski, Lathouwers, Tideman, Oegema hebben iets te pakken; kijk daar goed naar

Vrijzinnige jongeren zijn zeldzaam; het stopt bij 16 jaar. En V-Link heeft nog geld tot 2012.

De identiteit van de NPB hangt heel sterk met het gebouw samen

We zijn het point of no return gepasseerd vanwege de vergrijzing. Het is een verkeerd soort gelatenheid, we geloven het wel, het zal onze tijd nog wel duren en de leden weten dat

De theologie was modern-kritisch, nu is het tijd voor verdieping door onder meer psychologie en esoterie, daar ligt de kracht voor de toekomst

De leden van de NPB willen liever echte dominees dan hun eigen voorgangers. Er zit teveel psychologie bij de NPB voorgangers, te weinig religie

De NPB gemeenten zijn hangplekken geworden voor ouderen

De nieuwe identiteit? Die is er al, kijk maar eens naar de Geertekerk

Vrijzinnigen kunnen niet kiezen; zij staan voor veelsporig leven en zijn blij met hun meervoudige identiteit

Geen vage baby-massages in de NPB

Als we een duidelijke identiteit hebben, hebben we ook zekerheid. Maar dat is een schijnzekerheid en doet teveel denken aan de orthodoxie. Het is prettig om geen identiteit te hebben

Ze moeten ophouden leden te werven, uitsluitend nog vrienden en donateurs. Lid worden van iets, dat willen de mensen niet meer

Vroeger, met een dominante orthodoxie, was vrijzinnigheid gemakkelijker te verkopen dan nu

Er is een bron die ons voedt; is dat soms geen dogma?

Het proces van vitaliseren is de laatste jaren nooit meer geëvalueerd. Daar zijn wij slecht in: doelen afspreken en monitoren. Maar voordat je doelen stelt moet je het eerst over het beleid eens zijn. Zijn we dat?

NPB is de one-stop-shop voor religieus zoekenden

Het imago van vrijzinnigheid is beladen met vooroordelen, er bestaat binnen de PKN veel weerstand tegen vrijzinnigheid. Deze is daar allesbehalve populair

Een groepje bejaarden die wel heel leuk zijn, als je moeite doet ...

Het woord vrijzinnigheid moet een nieuwe klank krijgen; we moeten een nieuw begrip ontwikkelen, dan krijg je veel meer leden. Bijvoorbeeld Vereniging voor ondogmatisch Christendom, 'een geloof dat niet te neer drukt'... zoiets

Er bestaat een kloof tussen kerkleiding en kerkvolk; het kerkvolk heeft voor 80% esoterische boeken in de kast, maar de leiding wil er niet aan. Filosofen zijn de doodsteek; die moeten niets van het bovenzinnelijke hebben. En wat hebben psychologen nu met religie?

Als je de NPB-ers leert kennen, zijn ze heel leuk en enthousiast, zeker ook de ouderen. Je kunt daar heel goed bevriend mee raken ook al ben jij 40 en zijn zij 80 jaar

Vrijzinnigheid wordt ten onrechte gebruikt als zelfstandig naamwoord. Vrijzinnig zou alleen een bijvoeglijk naamwoord moeten zijn want je hebt vrijzinnige protestanten, vrijzinnige katholieken, vrijzinnige antroposofen etc.. Hierachter gaat de eeuwige tegenstelling schuil tussen de rekkelijken en de preciezen...